

SZAKMAI KONCEPCIÓ
AZ MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT RÉGÉSZETI INTÉZETE VEZETÉSÉRE,
FEJLESZTÉSÉRE ÉS TUDOMÁNYOS PROGRAMJÁNAK MEGVALÓSÍTÁSÁRA BENYÚJTOTT
IGAZGATÓI PÁLYÁZATHOZ

Bevezetés

Az igazgatói pályázat részeként kidolgozott szakmai koncepció olyan pillanatban készült, amikor az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete (a továbbiakban: Intézet) egyrészt saját belső fejlődésében is összegzést, (újra)értékelést kívánó szakaszhoz érkezett, másrészt a Bölcsészettudományi Központ megalakulásával járó változások, „kihívások” mindentől függetlenül is mérlegkészítést igényelnek. A koncepció így, a műfaj adta keretek között nemcsak a pályázó alkalmasságával kapcsolatos kérdésekre tér ki, hanem az Intézet jelen helyzetének felmérésére és az elvégzendő legsürgősebb, illetve távlati feladatokra, annak a törekvésnek a jegyében, hogy **a valós helyzet és lehetőségek ismeretében rövid- és középtávon megvalósítható és hosszú távon is fenntartható tervezet szülessék az Intézet sikeres tudományos munkája és működése érdekében.** A szinopszis kitér a nemzetközi tudományos környezethez, az akadémiai társintézményekhez, az egyetemi szférához, a múzeumokhoz, valamint a művelt közvéleményhez fűződő összetett kapcsolatokra is, azzal a nem titkolt céllal, hogy az Intézet, mint költségvetési szerv **világosan körülírt, fontos, akadémiai kutatóhelyhez méltó közfeladatokat láthasson el a jövőben, megerősítve szerepét a tudományos közéletben.** Az elgondolás a nagyobb léptékű tervek mellett az Intézet működését befolyásoló részletekre is kitér, melyek azonban meghatározók a munkaszervezés és a mindennapi feladatellátás tekintetében: az intézmény tudományos, szervezeti és „emberi” gyakorlata egyszersmind tükör is egy-egy akadémiai diszciplína külső megítélésekor, és e képet sajnos a kis részletek is kedvezőtlenül torzíthatják.

A Magyar Tudományos Akadémia szerepe a hazai és a nemzetközi régészeti feladatrendszerben

Elődintézményünk, az MTA Régészeti Kutatócsoportja 1955-ben, a hazai régészet elé a második világháború után tornyosuló új, minden korábbinál súlyosabb kihívások megoldására született. Közvetlen előzménye volt ennek az a hatalmas ásatássorozat is, amely a háborúban megsérült budai várpalota és a várnegyed helyreállítását előzte meg; nem mellékesen e munkálatok során nyílt lehetőség Gerevich László alapító igazgató számára az Akadémia Úri utcai épülettömbjének a megszerzésére (1960). Az Intézetet az akkori régészettudomány legkiválóbb szakemberei bevonásával több, ma is létfontosságúnak számító cél, illetve alapelv mentén hozták létre:

- 1) kiemelkedő fontosságú lelőhelyeken alapvetően újszerű, módszertani szempontból is jelentős, példaértékű ásatások végzése,
- 2) az eredmények rendszeres közzététele, monografikus feldolgozása,
- 3) kézikönyv jellegű nagy összefoglalások írása,
- 4) az ismertté vált vagy régészeti módszerekkel megismerhető lelőhelyek topográfiai igényű összegyűjtése és közzététele (e programból nőtt ki a *Magyarország Régészeti Topográfiája* c. sorozat),
- 5) interdiszciplináris kutatások folytatása a természettudományok intenzív bevonásával (a kerámia és mázkészítés technológiája, a faragott és építőkö-anyag, valamint a habarcs vizsgálata, pollenanalízis, állat- és embercsont anyag kutatása stb.).

A kutatási program kezdettől fogva magába rejtette a nemzetközi kitekintés igényét (talán az egyetlen olyan hazai régészeti intézményként, ahol ez kezdettől fogva kinyilvánított cél volt), az őskor (paleolitikum) kivételével a késő középkorig terjedő valamennyi régészeti korszak magas színvonalú művelésével. A széles spektrumban az egyetemi oktatás objektív okokból a perifériára szorult a „szomszédvár”, az ELTE Régészeti Tanszéke (majd Régészettudományi Intézete) mögött (bár anyagismeret órákat a munkatársak rendszeresen tartottak). Ugyanakkor a szakbizottságokban, a tudományos minősítési eljárásokban, valamint a múzeumi hálózatban (a topográfiai munkákkal kapcsolatos régészeti/muzeológiai munkák, raktárrendezés, leltározás és kiállításrendezés terén, illetve egyéb régészeti együttműködés keretében) folyamatosan nagy volumenű munkavégzés történt, amit a

korszak meghatározó jelentőségű ásatásai egészítették ki, részben tudományos céllal indított ún. tervásatások, részben kiterjedt leletmentő ásatások keretében (pl. a dunai vízlépcső által veszélyeztetett lelőhelyeken). E munkálatok során, az 1970-es évekre alakult ki a Régészeti Intézetnek a többi bölcsészettudományi kutatóintézettől eltérő, üzemszerű tudományos arculata, a kiásott leletanyag átmeneti tárolására szolgáló raktárakkal, a leletanyag restaurálására, dokumentálására feldolgozására szolgáló restaurátor műhelyekkel, laborokkal, a topográfiai és más tudományos gyűjtések, kutatások hatalmas mennyiségű rajzi és fotóanyagát befogadó adattárral, valamint az ország egyik legkiválóbb régészeti könyvtárával. E korai évtizedekben a Régészeti Intézet feladata, szerepvállalása egyértelmű és vitathatatlan fontosságú volt: széles tudományos kitekintéssel itt készült a hazai és a nemzetközi régészettudomány számára alapvető fontosságú *Magyarország Régészeti Topográfiája* c. sorozat (melynek keretében Békés, Fejér, Komárom, Pest, Szolnok és Veszprém megye területén folytak intenzív munkálatok), jelentős, iskolateremtő hatású ásatásokat végzett, azok anyagát saját műhelyeiben restaurálta és vizsgálta, meghatározó súlyú, nagyrészt idegen nyelvű, igényes kivitelű monográfiák készültek a falai között, ezen túlmenően pedig kiterjedt hazai és külföldi kapcsolatokkal, bizottsági tagságokkal járult hozzá a magyarországi régészettudomány fejlődéséhez, illetve annak külföldi recepciójához.

E mai szemmel nézve kiegyensúlyozott, békebeli feladatvállalás nehézségei a rendszerváltást követő években kezdtek megmutatkozni. Az okok változatosak voltak, de közös eredőik viszonylag jól kitapinthatóak. A központilag finanszírozott nagy vállalkozásoknak egyszerre kellett a régészettudomány fejlődésével járó új módszertani és szemléleti kérdésekkel, az együttműködő múzeumok folyamatosan növekvő feladataival (elsősorban a mind gyakoribbá és terjedelmesebbé váló megelőző feltárásokkal), valamint az akkoriban újnak számító hazai pályázati rendszerrel szembesülniük, ami sok előnnyel, de sok, hangsúlyosan csak utóbb jelentkező hátránnyal járt. A környezeti régészet módszereinek gyors elsajátítása és a gazdag, szerteágazó tudományos kapcsolatok viszonylag hamar vezettek új kutatói csoportosulásokhoz és sikeres pályázatokhoz (az MTA Régészeti Intézete a kifejezetten sikeres pályázók közé tartozott), de ezek idővel a kutatási spektrum túlzott töredezettségét eredményezték. Az intézet a területileg illetékes intézményekkel együttműködve bekapcsolódott az autópályákat és egyéb nagy létesítményeket megelőző kiterjedt feltárásokba, melyek igen fontos régészeti eredményekre vezettek, tudományos fokozatok és könyvek, tanulmányok hosszú sorát eredményezték, nem utolsósorban pedig saját bevételt is jelentettek, amit az intézeti infrastruktúra fejlesztésére lehetett fordítani.

E feltárások azonban komoly dilemmát is hordtak magukban: az intézeti személyi fejlesztés a nagyfelületű ásatásokon technikai értelemben sikeresen helytálló, vagy pedig a tudományos kutatásban kiemelkedő fiatal szakembereknek kedvezzen-e? E ponton a túlzottan bevétel-centrikus szemlélet a tudomány és a gazdálkodás szempontjait tekintve sajnos nem kifogástalan utat jelölt ki. A régészeti topográfiai gyűjtést és feldolgozást az együttműködő múzeumok növekvő terhei, a témát vezető intézeti szakemberek lendületének megtörése és a jó értelemben vett karrierépítés hiánya fékezte: az aprólékos adatgyűjtésre és –egyeztetésre épülő munkával sem önálló publikációkra, sem fokozatszerzésre, sem pedig jelentősebb külföldi érdeklődés felkeltésére nem mutatkozott érdemi lehetőség. Ugyanakkor ez az Intézet életében mindenkor kiemelt téma kiváló kapcsolódási pontot jelentett (és jelent ma is) a célzott mikroregionális, illetve a korszerű környezetregészeti kutatások felé. Az Intézetnek mindenkor erőssége volt az a kapcsolatháló, ami munkatársait a hazai, a határon túli, illetve a nemzetközi kutatáshoz fűzte. Mindezt az elmúlt évtizedekben számtalan együttműködési megállapodás és közös projekt, egyben komoly tudományos munka fémjelzte, érdemi, komoly eredményekkel. Némi bizonytalanságot okozhat viszont annak az átgondolása, hogy az együttműködésben megvalósított régészeti tárgyú kiállításokat, kiállítási katalógusokat, múzeumi évkönyveket és egyéb kiadványokat, külföldi sorozatokban megjelenő monográfiákat más intézmények is – joggal – a sajátjuknak tekintik, miként a múzeumi anyag rendezéséhez nyújtott munkát is, ilyen értelemben tehát az Intézet által befektetett munka a régészet képzeletbeli „dicsőségtábláján” csak részlegesen jelenhetett meg. Ilyen vonatkozásban kell utalnom az egyetemi oktatásban és a PhD-képzésben betöltött felemás szerepünkre is: bár többen is doktori iskolák külső alapító tagjai vagyunk, témavezetésre egyre ritkábban, a jelentős munkát igénylő opponensi bírálatok megírására viszont egyre gyakrabban kapunk felkérést.

Alapvetően ezek a lehetőségek és a velük járó nehézségek határozták meg az Intézet utolsó éveit is; ezt a pályázat szempontjából közvetlen előzményt jelentő időszakot az alábbiakban külön tekintem át.

Az MTA (BTK) Régészeti Intézet helyzete az elmúlt években

Az elmúlt három-négy év folyamán a már korábban is ismert problémák elmélyültek. Sietek hangsúlyozni, hogy a „probléma” szót nem a „negatívum” szinonimájaként használom, hanem egy olyan, rendszerint összetett helyzet jelzéséeként, amely alaposabb elemzést és korrekciót igényel. Az igazsághoz tartozik, hogy ezt az időszakot tudományos szempontból sikeres periódusként éltük meg, mely idő alatt fontos művek születtek és nagyszabású kutatási projektek indultak útjukra, sikeresen előrehaladt bizonyos jelentős anyagcsoportok feldolgozása is, a tudományos sokszínűség e kétségtelen sikerei mögött azonban érezhető volt, hogy a hosszú távú célok, az Intézet létét és fontosságát mindenki számára világosan alátámasztó vállalások terén deficitet mutatunk. Különösen világosan mutatkozott ez a régi, „zászlóshajó” értékű projekteknél, mint pl. a Magyarország Régészeti Topográfiajánál, ahol Torma István és munkatársai heroikus finise után megjelenhetett a sorozat 11. Pest megyei kötete, a sorozat folytathatóságát illetően azonban pillanatnyilag több a kétely, mint a remény. Létrejött ugyan bizonyos korszakok kutatására irányuló erőteljesebb koncentráció (alapvetően a neolitikum és a népvándorlás kor bizonyos vonatkozásai feltárására), idősebb kollégáink nyugdíjazása azonban mind nagyobbá tette azt az űrt, ami a középső bronzkor és a népvándorlás kor között kutatatlanul tátongott, ide értve a hazai és az egyetemes óorkutatás fokozatos elapadását, sőt, a középkorra vonatkozó munkálatok leszűkülését is. Kutatásaink hagyományosan interdiszciplináris jellege ugyan nem változott, az arányok és hangsúlyok azonban vitathatóvá váltak a *bölcsészek vagyunk?/természettudósok vagyunk?* kérdéspár körül. Laborjaink sorsát az akut szakemberhiány (Archaeogenetikai Laboratórium), illetve az elkerülhetetlen (bár előre kiszámítható) nyugdíjazások kedvezőtlen hatása sújtotta, a rendkívül értékes forrásanyagot (köztük tudományos hagyatékokat) őrző Adattár fizikai helyének és raktározási rendjének véglegesítése váratott magára, az évi több száz gigabájt mennyiségű új grafikai anyag biztonságos digitális tárolásának kidolgozásával együtt, míg a könyvtárfejlesztést akut forráshiány bénította, ideértve a cserepéldányok kiküldése körüli nehézségeket is, ami partneri cserék sajnálatos lemondásával járt.

Fordulópontot – miként vélhetően a többi intézet életében is – a kutatóközpont(ok) kialakítása jelentett, amikor **a korábban is észlelhető problémák élessé váltak**, megoldásuk, vagy legalább enyhítésük már nem tűrt halasztást. Ilyen **a hosszú távú jövőkép hiánya, a rendszerszintű fejlesztés elmaradása, a rövid távú szempontok túlsúlya**. Ezen előzmények meghatározóak a pályázat szakmai koncepciójának tartalmában.

A pályázó és a vállalt feladat

Objektív okokból rendkívül rövid idő alatt kellett átgondolnom és összeállítanom a pályázatot, úgy, hogy korábban csak osztályvezetői, illetve témacsoport-vezetői munkakört töltöttem be. Személyes sorsom azonban úgy hozta, hogy a Régészeti Intézetet már első éves egyetemista koromban megismerhettem, órabéres segédmunkát végezve a Topográfiai osztályon. Ehhez utóbb topográfiai terepbejárások és ásatások is járultak, és az intézet akkori fiatal munkatársa, Bálint Csanád baráti gesztusa nyomán szakdolgozati anyagul megkaptam édesapja, Bálint Alajos nyársapáti faluásatásainak anyagát. Amikor 1978 nyarán, egyetemi tanulmányaim végeztével visszatértem Erdélybe, olyan intézetet hagytam itt, amelyet valamelyest már ismertem, hozzá sok személyes szál kötött, és e szálak későbbi (kényszerűen ritka) látogatásaim alkalmával is élőnek, tartósnak bizonyultak.

Tíz évvel később, 1989 tavaszán elhagytam Erdélyt, és Budapestre költöztem, ahol a Régészeti Intézet akkori igazgatója, Bökönyi Sándor akadémikus munkatársi szerződést ajánlott. Azóta megszakítás nélkül itt dolgozom, 1999—2001-ben tudományos osztályvezetői megbízatást töltöttem be, utóbb nagyobb projekteket vezettem az Intézet keretei között, majd a középkoros témacsoport vezetője lettem. Alkalmanként, meghívottként részt vettem az Igazgatótanács munkájában, kisebb-nagyobb feladatok megoldására kaptam megbízatást, esetenként „diplomáciai” jellegű ügyekben is el kellett járnom. Némi vezetői tapasztalatot OTKA zsűrielnökként és az Ásatási Bizottság elnökeként is szereztem, alapvetően azonban nem ezeket tekintem meghatározónak, hanem azt, hogy évtizedek óta

belülről ismerem az Intézetet, átlátom kiváló adottságait és problémáit is, sikeres jövője érdekében elkötelezett vagyok, címtől és beosztástól függetlenül. A Régészeti Bizottság tagjaként részt veszek a szakmai közéletben, az MTA nem-akadémikus közgyűlési képviselőjeként és az ÁKT tagjaként pedig módomban nyílik a magasabb szintű tudományszervezési és egyéb akadémiai ügyeket is megismerni. Mellékállásom nincs, az Intézetet a székelykeresztúri városi múzeum után második, egyben utolsó munkahelyemnek tekintem. Tárgyalóképesnek és racionális keretek között kompromisszumkésznek érzem magam, észérvekre inkább hajlok, mint tekintélyelvi megnyilvánulásokra, a szakmai és az emberi tisztességet, hitelességet mindennél fontosabbnak tekintem. A törvénnyel soha nem kerültem összeütközésbe, szükség esetén így az erkölcsi bizonyítvány kiállításának sincs akadálya. A pályázatírásra ez utóbbi szempontok alapján vállalkoztam, a kiírás szerinti három éves időtartamra.

Az MTA BTK Régészeti Intézet előtt álló azonnali, illetve hosszabb távú feladatok

Alapkutatások, közfeladatok

A koncepció alapvető célja, hogy sikere esetén kitartó munkával helyreállítsa a Régészeti Intézet megrendült szakmai egyensúlyát, tudományos presztízsét, valamennyi, hazánk múltját reprezentáló terület integrálásával, a jelenleg hiányzó, elsorvadt, kutatói utánpótlással nem fedett korszak lehetőség szerinti visszaállításával, hogy a Régészeti Intézet teljes körűen betölthesse azt a fontos szerepet, amelyet az alapító Akadémia és a tudományos közélet joggal szánt neki. A jelenleg elsősorban a neolitikumra és a népvándorlás kor - kora középkor időszakára fókuszáló kutatási tevékenység okozta belső aránytalanságot korrigálni kell, különös tekintettel azon területekre, melyeken az Intézet kutatói nemzetközi szinten is kimagasló eredménnyel képviseltek, és ahol – kevés kivétellel – az utánpótlás nem megoldott. A vaskor, az ókor (kiemelten a római provinciális régészet és az egyiptológia), a Barbaricum régészeti kutatása, a magyar őstörténet és a honfoglalás kor, illetve a középkort lezáró kora újkor kutatása nem hiányozhatnak a jövőbeli intézet tudományos programjából. A kiegyensúlyozottság irányába kell mutatnia az intézet tudományos és személyi fejlesztő politikájának, ezt a célt kell szolgálnia kapcsolatrendszerének tudatos, intézményi szintű korszerűsítése, bővítése, új partnerségi kapcsolatainak kiépítésével, és e célt követve kell az intézet szervezeti rendszerét is megújítani. A fő cél tehát az Intézet tudományos spektrumának a kiteljesítése, tudományos-közéleti presztízsének a megerősítése, szakmai rangjának, szerepének helyreállítása.

Mindennek érdekében a Régészeti Intézet leendő új igazgatója előtt álló **legfontosabb tudományos-tudománypolitikai tennivaló az Intézet helyének és a tőle joggal elvárható hasznos közfeladat(ok)nak a meghatározása** és ellátása a hazai régészet irányzatai, témái és feladatai rendszerében. E ponton szándékosan nem említem az Intézet nemzetközi vállalkozásait, melyek sokrétűek, sikeresek és fontosak, nyilvánvalóan fenntartandók és fejlesztendők, viszont nem pótolják azt a feladatvállalást, amivel az Intézet a hazai tudománynak, örökségvédelemnek és a művelt, érdeklődő nyilvánosságnak tartozik.

Köztudott, hogy az utóbbi időben a hazai régészet egésze súlyos problémákkal kénytelen szembesülni. A gazdasági nehézségek nyomán lelassuló, illetve leálló beruházások miatt sokkal kevesebb megelőző feltárással nyílik lehetőség, ráadásul ez a beruházói költségen végzett, nagy felületekre kiterjedő ásatási tevékenység – költséges és időigényes volta, továbbá bizonyos sajnálatos esetekben védhetetlenül nyereségcentrikus jellege miatt – kiváltotta a beruházók és a törvényhozók ellenszenvét, és további negatív jelenség mindezzel párhuzamosan a leleteket őrző múzeumi hálózat most zajló, a régészetet és a régészeti gyűjteményeket kedvezőtlenül érintő átszervezése is. Ugyanakkor tény, hogy az elmúlt bő két évtized alatt nagyon sok új régészeti lelőhely vált ismertté, ahonnan soha nem látott mennyiségű, rendkívül fontos régészeti leletanyag jutott közgyűjteményekbe. Ezek részletes feldolgozása, de még a legfontosabb új eredmények összefoglalása is messze meghaladja a feltáró régészek és az őrző intézmények lehetőségeit, miközben az elmúlt öt év során óvatosan számolva is mintegy 12 milliárd forintot költöttek országos szinten megelőző feltárásokra és az elsődleges leletfeldolgozásra. Véleményem szerint **az Akadémia régészeti intézetének e hatalmas régészeti örökség közzététele, tudományos értékelése és megismertetése, „hasznosítása” terén – megfelelő együttműködési formákat kialakítva – meghatározó, illetve katalizátor szerepe kell**

hogy legyen. Ennek módját és szintjeit – az egyeditől az általános felé haladva – a következőképpen látom megvalósíthatónak:

1. **Kiemelt fontosságú lelőhelyek, leletegyüttesek monografikus igényű feldolgoása,** a régészettudomány számára alapvető jelentőségű kérdések magas szakmai felkészültséget és interdiszciplináris szemléletet tükröző elemzése. Ennek az Intézetben nagy hagyománya van, jelenleg is zajlanak ilyen vállalkozások az őskor és a középkor területén. Fontos körülmény, hogy a szakmai tudáson és együttműködési képességen túlmenően számos munkatársunk a könyvírásban, szerkesztésben és technikai szerkesztésben is nagy gyakorlatot szerzett, a régészekkel alkotó módon együttműködő műszaki kollégáink pedig az Intézet falai között előállított, nyomdai minőségű illusztrálást biztosítják.

2. **Nagyobb témák vagy korszakok összefoglaló tárgyalása, az eddigi feltárások eredményeire támaszkodó kataszterek összeállítása.** Katazster alatt olyan munkát értek, amely nem a maximálisan részletező (tehát korpusz-jellegű) tárgyalásmódban, hanem rövidebb, de valamennyi megragadható lényegi elem megjelenítésével, összefoglaló település- és temetőalaprajzzal, a legfontosabb leletek vagy leletegyüttesek rajzos vagy fényképes ábrázolásával egy kutatásra kijelölt korszak számunkra elérhető emlékanyagát felöleli, ez utóbbi közé sorolva értelemszerűen az utóbbi időben feltárt, még közöletlen régészeti eredményeket is. E vonatkozásban – ha a kezdeti lelkesedést valós munka és siker követi – iránymutató lehet az a közös munka, amit a Régészeti Intézet több munkatársa külső kutatók bevonásával, Szentpéteri József (MTA BTK) témavezetésével a honfoglalás kor és az Árpád-kor régészeti emlékeinek összegyűjtését és kiadását célozza. E vállalkozás a hazai történelem kiemelkedően fontos korszakának régészeti tárgyalásával, az új régészeti eredmények intenzív beépítésével a Györffy György által összeállított, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza c.* alapmunka régészeti párjává szeretne válni.

3. **Nagy volumenű kézikönyvek, összefoglalások megírása.** A régészeti közvélemény hagyományosan magas színvonalú, iránymutató jellegű összefoglalások, szintézisek megírását várja az Intézettől. E téren újabb kezdeményezés a középkor terén történt (*A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I–II.*), amit az előkészítés alatt lévő, a központi, *Medium Regni* országrész régészeti összefoglaló kötet és a középkori mesterségeknek szentelt harmadik kötet követ, melyek – hasonló szerkesztési és tipográfiai elvek alkalmazásával – egy folyamatosan bővülő, kézikönyv-értékű sorozatot képeznének.

4. **Topográfiai jellegű munkák.** Az Intézet legismertebb, a kezdetektől „alapfeladatként” megjelenő, múzeumi, könyvtári, levéltári és a terepen végzett szisztematikus gyűjtést egyaránt igénylő vállalkozása megyék, ezen belül járások szerint összeállítva tette közzé a régészeti emlékanyagot és a hozzátartozó, legfontosabb történeti forrásokat. Az első kötet 1966-ban, az utolsó, ez idő szerint 11. kötet 2012-ben jelent meg. A sorozat a régi formában valószínűleg már nem folytatható sokáig a szakértő kutatógárda felmorzsolódása és nyugdíjba vonulása miatt, de a még menthető kötetek (Békés, Fejér, Pest és Szolnok megye területén) tető alá hozása érdekében mindenképpen erőfeszítést kell tenni, hiszen az ország területének más-más vidékeiről, mint különböző mintákról rendkívül értékes információkat sikerült összegyűjteni, és a megjelentetés közelébe hozni. Miután a hazai régészet mai, megrendült helyzetében más intézmény hasonló munkát a siker reményében egyedül nem tud felvállalni, feltétlenül meg kell vizsgálni a kérdést, hogy esetleg más formában, tehát elektronikusan, vagy csak az egyes községek, mint legkisebb alapegységek területét feltáró új *Series minor* keretében, intézményközi együttműködéssel miként lehetne e forrásfeltárást folytatni. Ebből a körből nőttek ki azok a környezetrégészeti kutatások, melyek módszertani szempontból kitörési pontot jelentenek és melyek számára az Intézet kiváló kutatási bázist jelent.

5. Bár az Intézet – egyébként tiszteletreméltó – tudományos közvéleménye mindenkor idegenkedett az olcsó népszerűsítéstől, a jövőben hasznos lenne **tudományos igényű és alapos, de világosan fogalmazott, összefoglaló igényű, igényesen illusztrált, a nagyközönség számára is befogadható, véleményformáló munkák elkészítése,** olyan témakörökben, amelyek a közvéleményt foglalkoztatják, és ahol éppen a hozzáférhető, jól érthető, további eligazítást és bibliográfiát kínáló munkák hiánya is oka lehet tudományon kívüli, fellejjáró eszmék terjedésének. E téren mindenképpen utalni kell arra az egyértelmű sikerre, ami a *Magyar régészet az ezredfordulón c.*, a néhai NKÖM és a Teleki László Alapítvány kiadásában, többek között intézeti szerzők közreműködésével is elkészített kötetet kísérte (2003).

Személyi-szervezeti feltételek

A fenti tudományos főirányok felé történő sikeres elmozdulásnak néhány személyi-szervezeti vonatkozását is érintenem kell. Bár az Intézet rugalmas munkacsoport (team)-szerkezete alapvetően megfelel mind az Intézet adottságainak, mind pedig az előtte álló feladatok teljesítésének, továbbá tudományos címek és fokozatok, valamint tudományos munkásság szempontjából az ország legnagyobb szakmai koncentrációját jelenti, bizonyos módosítások elkerülhetetlenek. Miután az utóbbi évek során a kutatói szerkezetben erőteljes aszimmetria alakult ki az őskor korai időszaka, illetve a késő népvándorlás kor – kora középkor javára, bizonyos korok kutatása pedig sajnálatosan elsorvadt, illetve visszaszorult, törekedni kell a régészet nagy korszakai képviselőinek kiegyensúlyozottabbá tételére, különös tekintettel az őskor utolsó korszakaira, az ókorra és a tervekben, illetve az intézetközi együttműködésben különösen érintett középkor – kora újkor időszakára. Ez értelemszerűen elősegíti az MTA BTK megfelelő súlyú szakmai képviselőjét a hazai és a nemzetközi szakmai grémiumokban (OTKA- és Bolyai-zsúri, Régészeti Bizottság, Ásatási Bizottság, szerkesztőbizottságok stb.), és egy kiegyensúlyozottabb szakembergárda a szélesebb körű vitát vagy sajtóvisszhangot kiváltó esetekben szükséges szakértői közreműködést is sikeresebbé teszi. A fiatal kutatói rendszerben rejlő lehetőségek kihasználása, egyben a fiatalítás kulcsfontosságú mozzanat az Intézet tudományos jövője szempontjából, nagy hangsúllyal a mentorálásra és pályáorientációra. Terveim szerint nagy szükség lenne a tudományos fokozatszerzésbe történő intenzívebb, intézményi szintű bekapcsolódásra, kiemelt hangsúllyal a feldolgozatlan nagy leletegyüttesekre. Az intézeti szakemberek közreműködése az intézeti évkönyv (*Antaeus*), könyvsorozat (*Varia Archaeologica*) és a gyakorlatilag az Intézetben szerkesztett, idegen nyelvű *Acta Archaeologica* folyóirat esetében is alapvető szempont. Legalább ennyire fontos azonban az egyeztetés a BTK könyvkiadási tervével is.

Intézeti (és nem egyéni) szinten kiemelt figyelmet szeretnék fordítani a rendszeres tudományos kapcsolattartásra a szomszédos országok meghatározó súlyú intézményeivel, a jelentős nyugat- és közép-európai tudományos központokkal, senior és fiatal korú szakemberek cseréjére, kutatóútjainak előmozdítására, közös kutatási programok és tematikus konferenciák szervezésére. Elengedhetetlenül fontosnak látom rendszeres részvételünket a hazai tudományos közéletben is, konferenciák, belső fórumok, bemutatkozó előadások formájában, de nem elzárkózva a tudomány napjával, „nyitott kapukkal” vagy közös BTK-megjelenéssel kapcsolatos szerepvállalásunktól, illetve a sajtó és a média nyilvánosságát is igénybe vevő igényes, közérthető népszerűsítéstől.

A munkatársaknál maradván, a jövőben – az intézeti hagyományoknak megfelelően, de emelve a léccet – nagyobb hangsúlyt szeretnék fektetni a teljesítményértékelésre és a gyengébben teljesítő munkatársak ösztönzésére, másfelől az Intézet jó tudományos közhangulatának a megőrzésére. A kutatói szabadságot – melyet magam is hosszú időn át élvezhettem az Intézetben – messzemenően tisztelve, de a Régészeti Intézet tudományos érdekeit is szem előtt tartva azt szeretném elérni, hogy minden kutatói munkacsoport saját korszakának közös érdemi összefoglalására törekedjék; e nagyobb szabású vállalkozásokat nem helyettesíthetik, de jól kiegészíthetik az egyéni tervek és célkitűzések. Új hangsúlyként jelzem, hogy tudományos munkavégzés a könyvtártól és az adattártól, megfelelő személyi fejlesztés esetén a restaurátorműhelytől is elvárható. A reális igények és az ismert teljesítmények alapján átgondolandó az Intézet keretei között (is) foglalkoztatott természettudományos szakemberek problémája, egyben a munkánkhoz segítséget nyújtani képes szakemberek és laborok köre.

Az MTA BTK Régészeti Intézete tudományos profilja és tudományos jövője szempontjából **kulcskérdés a házon (BTK-n) belüli, illetve a tágabb tudományos együttműködés, az interdiszciplinaritás kérdése.** A régészek esetében az ehhez szükséges, a képzésből, az érdeklődésből és az anyag jellegéből adódó rugalmasság nem ritka jelenség, ami már a régészeti topográfia gyűjtőmunkálatai idején régész-történész, régész-művészettörténész együttműködést hozott. Gerevich László nagy ásatásai (Dömös, Pilisszentkereszt) pedig igen korán bekapcsolták a régészet vérkeringésébe a természettudományokat is. Ez az igen hasznos együttműködés az utóbbi években fokozatosan erősödött, annyira, hogy bizonyos körökben már az is felmerült, hogy a régészet voltaképpen a maga sajátos eszközökkel operáló természettudomány lenne. A magam részéről – bár azok közé tartozom, akik e vizsgálatokat rendszeresen és széles körben alkalmazzák – úgy gondolom,

hogy a régészet mégis alapvetően a bölcsészettudományok sokszínűségét gyarapítja, és legközelebbi rokontudományait a BTK keretében művelik, ugyanis munkánkban a természettudományok csak, mint alkalmazott módszerek jelennek meg. Mindentől függetlenül jelentős lehetőségek rejlenek az archaeometriai kutatásokban, melyekhez a kapcsolódás feltétlenül indokolt.

Együttműködési képességünk és készségünk kifejezése mellett jelezni kell, hogy **olyan partneri együttműködések híve vagyok, ahol Magyarország és a magyar kutatóintézet nem egyszerűen anyagnyerőhelye a külföldi kutatásnak, hanem egyenrangú partner**, olyan programokban, amelyek nemcsak egyéni célokat, hanem a hazai tudomány tágabb érdekeit is szolgálják. Mindezen túlmenően rendkívül fontosnak tartom a Régészeti Intézet diszciplináris integritásának a megőrzését.

A Régészeti Intézet külső megjelenése

Az elmúlt év során lebonyolított, a II. emeletet érintő felújítás hatalmas lépést jelentett afelé, hogy az Intézet levetkőzhessen a 70-es, 80-as évekre emlékeztető „retro” külsejét, amihez az állandóan ládákat, dobozokat terelgető régész gyakorlat festőisége társult. E korszerű, rendezett kép kiteljesítése az I. emeleten és a földszinten, valamint fenntartása az Intézet egész területén alapvető fontosságú közérdek, hiszen az így kialakított kép a belépő első, esetleg döntő benyomásait formálja. Fontos feladat az Intézet végleges kiterjedésének a meghatározása, a padlás tervezett feladásával és az adattár átköltözésével, a tanácsteremmel és a földszinttel kapcsolatos, jelentős volumenű felújítást tartalmazó, egymással is szorosan összefüggő kérdésekkel együtt. E problémakör része az intézeti embléma, levélpapír, fejléc és a honlap kérdése is.

Könyvtár

Az MTA BTK Régészeti Intézet könyvtára a magyarországi régészettudomány egyik legfontosabb ilyen gyűjteménye, amelyet rendszeresen keresnek fel külföldi kutatók és hazai egyetemisták. A szomszédos országok fiatal kutatói számára rendszeresített Domus-ösztöndíjak kutatási céljai között is előkelő helyet foglal el a könyvtár, amely a határon túli magyar régészet és az Intézet hagyományosan szoros kapcsolatának egyik záloga is: az ott megjelenő szakirodalom elsősorban ide koncentrálódik. Olyan körülmények között, amikor a könyv- és folyóirat beszerzés nagy anyagi problémákba ütközik, alapvető a könyv- és folyóiratcsere hatékony működtetése, hiszen a külföldről teljesítés hiányában érkező lemondások a kapcsolatok visszafordíthatatlan megszakításával járnak. Ilyen szempontból – egyeztetve a BTK vezetésével és a vezető könyvtárossal – szeretném elérni, hogy a cserepéldányok kiküldése, az eddigi gyakorlattól eltérően, zökkenőmentesebben történjék. Hasonlóképpen fontos feladat a sérült, vagy sérülékeny, esetleg eleve lapokból álló (fénymásolt) könyvek kötetése és a beérkező könyvanyag folyamatos számítógépes feldolgozása, mely munkát feltétlenül hatékonyabbá kell tenni a jövőben. Apróságoknak látszik, de külső megítélésünk szempontjából nagyon jelentős a könyvtár rendezettebb képének kialakítása és az olvasói fegyelem szigorítása. Ugyanitt elengedhetetlen lenne több, az elektronikus katalógus használatát lehetővé tevő, olvasótermi használatra szánt számítógép felállítása, a könyvtár szakrendszerbe kapcsolódása, a jelentősebb adatbázisok elérése, régészeti szakkönyvtári hálózat kiépítése, hazai és nemzetközi szinten egyaránt. Elvárható lenne a leíró feldolgozáson túl annotált bibliográfia elkészítése (de legalább közreműködés az alább részletezendő régészeti adatbázis kiadhatóvá tételében), továbbá a beérkező szakirodalom tudományos igényű feldolgozása, kereshetőségének biztosítása is.

A könyvtár fontos, immár jól bejáratott feladata, hogy folyamatosan biztosítja a bibliográfiai adatok felvitelét az MTMT rendszerébe.

Adattár

Az MTA BTK Régészeti Intézetének másik, koncepciónkban is jelentős szerepet kapó „koronaékszere” az Adattár, ahol az intézeti tudományos munka teljes dokumentációs anyagát (fényképfelvételeket, ásatási, tárgy- és rekonstrukciós rajzokat, különféle szöveges dokumentumokat) őrizzük, rendszerezett, nagyrészt leltározott egységekben. A kiemelkedő jelentőségű, még publikálatlan ásatások feldolgozása és közzététele e jól rendezett, könnyen áttekinthető gyűjtemény

nélkül nem képzelhető el. Ezt az önmagában is tekintélyes méretű állományt egészíti ki A *Magyarország Régészeti Topográfiaja* munkálataihoz készült gyűjtés kartonanyaga. Közel 40 évnyi, összehangolt, egységes szellemben vezetett munka eredményeként jöttek létre, tekintélyes részük digitális formában is elkészült. Nem pusztán topográfiai célokra használható ez az anyag, hanem a távlati terveinkben szereplő további kutatások, összefoglalások számára is hasznos, amennyiben máshonnan csak nagy nehézséggel összegyűjthető információkat tartalmaz. Publikációs szempontból különösen jelentős az *MRT bibliográfiai adatbázis*, amely a topográfiai munka keretében, az irodalmi kartonozással együtt készült, az 1960-as évek elejétől kezdve. 2000-ig a régészeti irodalom vonatkozásában naprakész a gyűjtés. A Jakabffy-bibliográfiával szemben nagy előnye, hogy felső időhatára nem a 11. századdal, hanem – a topográfia időhatárának megfelelően – a török kor végével, esetenként az azt követő évtizedekkel zárul, és a topográfia igényeinek, komplex szemléletének megfelelően történeti, művészettörténeti, névtani publikációkat is figyelembe vesz. 2000–2003 között csekély mértékben, de még folyt a gyűjtőmunka, majd tartósan megszakadt. A bibliográfia számítógépes rekordjainak száma 30 991 db. Kiegészítése, publikálhatóvá tétele a magyar régészet nagy nyeresége lenne, e lehetőség megvizsgálását, realitása esetében pedig a szükséges források felkutatását fontos feladatnak tekintem, miként az adattár nagyobb integrációját is a kutató és feldolgozó munkába (topográfia, kataszterek stb.).

Mindezt megelőző, gyakorlati feladat az adattár végleges helyének és berendezésének korszerű, igényes kialakítása a Régészeti Intézetnek is helyet adó épülettömbben, ami a nagy mennyiségű anyag megfelelő, biztonságos tárolását, egyben kutathatóságát is kedvezőbbé teszi. Sürgető, azonnali feladat a digitális fotóállomány folyamatos gyarapodása mellett ennek egységes nyilvántartási rendszerének a kidolgozása, a nemzetközi tapasztalatokra és a kutatók igényeire, szempontjaira is tekintettel. Ugyancsak megoldásra vár a grafikusok számítógépes munkáinak az egyes munkaváltozatokat is megőrizni képes nyilvántartása és megfelelő, biztonságos archiválása.

Archaeogenetikai Laboratórium

Az éves tudományos beszámolókon kialakult benyomásom szerint az Archaeogenetikai Laboratórium az Intézet bizonytalan eleme, melyről még nem dönt el, hogy hatékony kitörési lehetőség a régmúlt népességtörténeti viszonyainak a kutatására, vagy szakember és hiteles eredmények, továbbá pénz és piacképes kereslet híján olyan zsákutca, amelyből előbb-utóbb ki kell hátrálni. Magam egyelőre óvatos, de szkeptikus állásponton vagyok: az eddigi, egyébként rendkívül költséges (rész)eredmények szakmai szempontból teljesen nem győztek meg, ugyanakkor világosan emlékszem arra, hogyan vált semmivé egy-egy koncepcióváltás nyomán Gerevich László interdiszciplináris osztálya vagy Bökönyi Sándor műszerközpontja, értékes berendezések, többé-kevésbé használható szakemberek és mérési eredmények huszáros kiselejtezésével. E tanulságok mindenképpen átgondolt cselekvésre sarkallnak, minimális követelmény azonban ismert, a vizsgálatok szakmai hitelét biztosítani képes genetikus szakember munkába állása, aki átveszi a labor vezetését, lebonyolítja annak akkreditációját és beépülését a nemzetközi gyakorlatba, érdemi kutatásokat kezdeményez és használható eredményekre jut. Mindezt egyes verbalitással nem lehet tovább ellensúlyozni.

Restaurátor műhelyek

Az Intézetnek mindenkor erőssége volt a hatékony, több részterület eredményes művelésére szakosodott restaurátor műhely, amely a saját ásatások anyagának restaurálása mellett bér munka végzésére, így bevétel termelésére is képes volt. Az utóbbi év nyugdíjazásai e hagyományt megtörték, a jó fizikai adottságokkal rendelkező műhely sorsát azonban a kereslet tükrében feltétlenül át kell gondolni: kérdés, hogy az Intézet számára rendkívül fontos laborfejlesztés a kerámia „tömegtermelés”, vagy pedig a magas szinten dolgozó specializált (fém, üveg) műhely, esetleg mindkettő felé mozduljon el. A majdani döntés kidolgozásához a hazai helyzet átfogó, alapos megismerésére, továbbá vezető restaurátorok bevonására lesz szükség.

Fotó- és grafikai műhely

E két, egymással szoros kapcsolatban dolgozó műhely kiválóan képzett, a régészeti grafikát hivatásos szinten művelő kollégákkal működik. Fizikai munkakörülményeik jók, termeiket frissen újítták fel, a használt gépek és programok frissítése azonban olyan létszükséglet, ami az igényes publikálás alapfeltétele is. Publikációs igényeink miatt folyamatosan túlterheltek, ezért a társintézmények számára csak kivételesen tudnak munkát biztosítani, ellenkező esetben saját munkánk válna lehetetlenné. A grafikai műhely az Intézet erőssége, további személyi és technikai fejlesztése kívánatos és szükséges, ugyanis az Intézet publikációs tevékenységének egyik alapköve.

Összefoglalás

A pályázó az Intézet tradíciójának, eddigi vitathatatlan értékeinek megőrzésével, a reális lehetőségek figyelembevételével higgadt, kiszámítható fejlesztésre tesz javaslatot, a hagyományosan jó nemzetközi kapcsolatok mellett nagy hangsúllyal a hazai tudomány, az örökségvédelem és a tudományos kérdések iránt érdeklődő közvélemény igényes tájékoztatása terére eső közszolgálatra és közfeladatokra, ideértve a magyar nép és Magyarország történetének nagy kérdéseit, továbbá a határon túli régészettel való folyamatos kapcsolattartást, publikációik és kutatásaik folyamatos figyelemmel követését. Az Intézet tudományos felelőssége abban is rejlik, hogy lehetőségei szerint elejét vegye az egyre terjedő áltudományos téveszméknek, meggyőző érvrendszerrel szolgálva a jó értelemben vett tudománynépszerűsítést és közvélemény formálást. Az elkerülhetetlen változtatások végrehajtásakor kerülni szeretném, hogy a munkatársakban a létbizonytalanság érzése lábra kapjon, rendszeres és világos tájékoztatásokat tervezek, ugyanakkor nagyobb, koncentráltabb teljesítményre szeretném ösztönözni kollégáimat. **Nagy súlyt tervezek fektetni az érdemi (BTK-n belüli és azon kívüli hazai, illetve nemzetközi) tudományos együttműködésekre, a sikeres közös projektekre, ugyanakkor – a BTK-val való szoros együttműködés rendszere mellett – a Régészeti Intézet tudományos önállóságának fenntartására is.**

Budapest, 2012. november 23.

Benkő Elek DSc
tud. tanácsadó
MTA BTK Régészeti Intézet